

Roman Michelko

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

v rokoch 1939 – 1945

– štúdie –

Politologický odbor
Matice slovenskej

Roman Michelko

Slovenská republika v rokoch 1939 – 1945

– štúdie –

Politologický odbor
Matice slovenskej

Slovenská republika v rokoch 1939 – 1945 – štúdie

© Roman Michelko 2014

Politologický odbor Matice slovenskej
Bratislava

Súbor štúdií vyšiel vďaka finančnej podpore Grantovej agentúry Matice slovenskej pre vedecké odbory

© Politologický odbor Matice slovenskej Bratislava 2014

Za poskytnutie fotografií ďakujem Petrovi Cabadajovi, Vojtechovi Karpatymu a Martinovi Lackovi.

Recenzoval:

PhDr. Anton Hrnko, CSc.

Zodpovedná redaktorka:

Mgr. Martina Stankovičová

Vydal:

Politologický odbor Matice slovenskej
Bratislava 2014

Návrh obálky a grafická úprava:

Dušan Babjak

Fotografie na obálke

Prvý rad: Prvá slovenská autonómna vláda, predsedníctvo autonómneho slovenského snemu

Druhý rad: Alexander Mach, Karol Murgaš, Tido J. Gašpar, Konštantín Čulen a Štefan Polakovič

Tlač ETERNA Press

ISBN 978–80–8061–830–8

Obsah

Úvod	5
O používaní termínov Slovenský štát a Slovenská republika v rokoch 1939 – 1945	7
Od autonómie Slovenskej krajiny po vznik Slovenského štátu	10
Ústavný systém prvej Slovenskej republiky	20
Úrad propagandy za autonómie Slovenskej krajiny a Slovenského štátu	35

Úvod

Sotva nájdeme v našej histórii problematickejšiu či tabuizovanejšiu tému než obdobie rokov 1939 – 1945. Bohužiaľ, napriek odstupe takmer sedemdesiatich rokov slovenská spoločnosť nedokáže toto obdobie vnímať bez emócií, ideologického nánosu či straníckej a ideologickej optiky. V nedávnom rozhovore jeden z najrešpektovanejších predstaviteľov mladšej strednej generácie našich historikov Martin Lacko trpko konštatoval, že šanca na objektívne a vecné skúmanie bola tesne po revolúcii v rokoch 1992 – 1993. Dnes sme pri interpretácii tohto obdobia obmedzovaní falošnými pravidlami politickej korektnosti, čo de facto znamená, že o danej téme sa môže diskutovať len v presne vymedzených koridoroch, že interpretácia konkrétnych udalostí a osobností je dopredu daná, a nie je možné skúmať všetky, napríklad aj pozitívne aspekty tejto doby. Prevažujúca historiografia nám dopredu naoktrojuje, čo si o tejto dobe máme myslieť, nehovoriac o kádrovaní a nálepkovaní nielen politických aktérov tých čias, ale aj historikov, ktorí sa vzopru hlavnému prúdu a idú ťažšou cestou skúmania tohto obdobia (*sine ira et studio*), teda objektívne, bez akejkoľvek predpojatosti.

Cieľom súboru štúdií, ktoré Vám predkladám, je zobrazíť realitu Slovenska v tých časoch bez nálepiek a predpojatostí. Z politologického hľadiska je kľúčová štúdia o Ústavnom systéme prvej Slovenskej republiky v období prijatia Ústavy Slovenskej republiky v júni 1939. Z nej je jasné, aký bol charakter tohto štátu, aj to, aký ho chceli mať ústavodarcovia. Zaujímavá a podnetná je aj štúdia, ktorá mapuje politický vývoj od vyhlásenia autonómie Slovenskej krajiny 6. októbra 1938 až po vyhlásenie slovenskej štátnej samostatnosti 14. marca 1939. Toto nanajvýš turbulentné, sotva polročné obdobie jasne ilustruje hektiku vtedajších dejín, ale aj okolností, ktoré tesne predchádzali vyhláseniu samo-

statnosti (Homolov puč, odmietnutie Tisa odletieť na rokovania do Berlína bez politického mandátu a podobne). Najpodnetnejšou štúdiou tohto súboru je práca o Úrade propagandy, ktorou sa dosiaľ v slovenskej historiografii nikto tak do hĺbky nezaoberal. Okrem popisu jeho aktivít a definovania postavenia, ktoré vo vtedajšej spoločnosti zastával, je prínosom aj charakteristika osobností, ktoré stáli na jeho čele, ale aj jeho špecifické postavenie, ktoré bolo značne odlišné než v iných autokratických spoločnostiach. No a nakoniec sa jedna štúdia zaoberá lingvisticko – historicko – politologickým rébusom, ako nazývať štátny útvar, ktorý tu bol v rokoch 1939 – 1945. Myslím, že pádnosť a sila argumentov sú ťažko spochybniteľné, a preto možno predpokladať, že sa navrhovaný úzus bude v slovenskej historiografii štandardne používať.

Zámerom vydania súboru štúdií k Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945 bolo vstúpiť do diskusie o tejto zložitej a komplikovanej dobe. Vstúpiť však spôsobom sine ira et studio, bez zviazanosti falošnými pravidlami politickej korektnosti, bez ideologických nánosov, nie ako zvestovateľ jediných nespochybniteľných interpretácií a hlásateľ dogmatických „právd“. Ale ako hľadač pravdy, ktorý si za každým vyargumentovaným názorom stojí, lebo vie, že nič nielen v živote človeka, ale i spoločnosti nie jednoznačné, že dejiny nie sú čiernobiele a úlohou historika, ale aj politológa je veci skúmať, a nie oktrojovať.

Verím, že súbor týchto štyroch štúdií o Slovensku v rokoch 1939 – 1945 pomôže čitateľovi zorientovať sa v tejto problematike, prinesie aj nové, dosiaľ nepublikované informácie a umožní čitateľovi získať objektívny a plastický obraz o vtedajšej dobe a spoločnosti.

ROMAN MICHELKO

O používaní termínov Slovenský štát a Slovenská republika v rokoch 1939 – 1945

V dnešnej slovenskej historiografii sa na označenie štátneho útvaru, ktorý sa rozkladal v rokoch 1939 – 1945 na značnej časti nášho územia, používa názov Slovenský štát s alternatívami vojnová Slovenská republika, prvá Slovenská republika, či dokonca klérofašistický Slovenský štát. Pri snahe nájsť najadekvátnejšie pomenovanie daného štátneho útvaru si musíme definovať obsah jednotlivých názvov a ich dobovú účelovosť a podmienenosť.

Ako vieme, Slovenský štát vznikol 14. marca 1939, keď slovenský snem prijal ústavný zákon o vzniku Slovenského štátu. Tento zákon bol prijatý za veľmi zložitých medzinárodnopolitických podmienok. Bol veľmi rámcový a stručný. Zákon len osnoval vznik nového štátu, nič však nehovoril o jeho charaktere, spoločenskom či politickom usporiadaní. V štátnom, občianskom aj civilnom práve platí princíp kontinuity, teda zákony, ktoré platili v predchádzajúcom štátnom útware, platia aj v nasledujúcom. Tento princíp platil aj pri rozpade Rakúsko-Uhorska a aj pri rozpade Československej republiky. Slovenský štát vznikol na troskách druhej Česko-Slovenskej republiky, automaticky teda prebral jej právny systém. Štátny systém, ktorý bol na Slovensku uplatňovaný, sa najviac blížil republikánskemu.

Je treba zdôrazniť, že vo všeobecnosti sú štáty usporiadané ako republiky a monarchie. Tieto dve podskupiny sa potom ďalej delia na republiky parlamentné a prezidentské s niekoľkými ďalšími odtieňmi. Monarchie sa delia na absolutistické, konštitučné a parlamentné. Okrem týchto typov štátnych usporiadaní sa vyskytujú aj niektoré anomálie, ako napr. líbyjská arabská džamahí-

rija, teda akýsi všefudový štát, či teokracie, čo bol Irán za Chomejního alebo Afganistan pod vládou Talibanu.

Vráťme sa však k systému, ktorým bol definovaný Slovenský štát. Je všeobecne známe, že charakter štátu definuje ústava a ústavné zákony. Ústavu prijal slovenský snem 21. júla 1939 a až tá presne stanovila a definovala charakter Slovenského štátu. Tá stanovila, že Slovensko bude republikou. Hlavou štátu bude prezident, ktorého bude voliť Snem Slovenskej republiky. Preto si myslím, že z odborného hľadiska je najčistejšie nazývať štátny útvar, ktorý sa rozkladal na značnej časti nášho územia v období od 14. marca 1939 do 21. júla 1939 názvom Slovenský štát a po 21. júli 1939 Slovenská republika, resp. prvá Slovenská republika.

Naopak, za veľmi nevhodný považujeme termín vojnová Slovenská republika. Treba si totiž uvedomiť viacero skutočností. Predovšetkým, Slovenský štát vznikol 14. marca 1939, teda dávno pred vypuknutím druhej svetovej vojny, ktorá, ako vieme, vypukla až 1. septembra 1939. Navyše, až do napadnutia Sovietskeho zväzu 21. júna 1941 Slovensko nebolo, až na krátke intermez-
zo s Poľskom, vo vojnovom stave so žiadny štátom sveta.

A nakoniec sa dostávame asi k najhanlivejšiemu názvu používanom na označenie prvej Slovenskej republiky – klérofašistický Slovenský štát. Tento názov s obľubou používala socialistická historiografia a jej cieľom nebolo čo najpresnejšie definovať, či charakterizovať Slovenskú republiku v rokoch 1939 – 1945, ale skôr plniť politickú objednávku. Už v názve je jasný ideologický či ideologizujúci podtext, ktorý chce spojiť nespojiteľné – radikálne antikresťanský fašizmus (v jeho talianskej či nemeckej podobe) s klérom. Kto podrobne študuje ústavu a ústavný systém Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945, nikde nenájde označenia fašistický či klerikálny. Pravdou je, že tvorcovia ústavy prvej Slovenskej republiky sa inšpirovali talianskym modelom korporatívneho štátu. Táto inšpirácia sa prejavila pri kreovaní Štátnej rady, aj pri pokuse priradiť jednotlivé zložky obyvateľstva k jednotlivým korporáciám, rozhodne však nemožno stotožňovať režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 s talianskym systémom. Hlavným zákonodarným orgánom na Slovensku bol Snem Slovenskej republiky, ktorý bol kreovaný vo voľbách. To sa nedá porovnať s Ko-

morou korporácií, ktorá v roku 1939 v Taliansku nahradila parlament.

Zásadne môžeme polemizovať aj s klerikálnym charakterom Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. Aj keď sa v ústave deklarovalo, že Slovenská republika sa viaže na kresťanskú ideológiu a mravy, neznamená to, že by vedenie štátu bolo vo výlučne v rukách predstaviteľov kléru. Naopak, s výnimkou prezidenta boli všetky najdôležitejšie posty v rukách laikov. Vo vláde nemal klérus žiadne zastúpenie, predsedom Snemu Slovenskej republiky bol tiež laik. Jediný vyšší predstaviteľ kléru bol biskup Ján Vojtaššák, aj to len ako podpredseda Štátnej rady, do ktorej bol nominovaný ako zástupca katolíckej cirkvi. Okrem neho bol vo vyšších ústavných funkciách už len podpredseda Snemu Slovenskej republiky kanonik Jozef Buday. A ten, ako vieme, pôsobil na tomto poste len veľmi krátko, pretože v roku 1939 zomrel.

Pokúsme sa však odpovedať na otázku, aký by mal byť najadekvátnejší názov pre Slovenskú republiku v rokoch 1939 – 1945. Pri zhodnotení všetkých pre a proti sa domnievam, že najadekvátnejší názov pre štátny útvar, ktorý sa rozkladal na našom území v rokoch 1939 – 1945 je prvá Slovenská republika. Prípadne pre obdobie od 14. marca 1939 do 21. júla 1939 používať termín Slovenský štát a pre obdobie po 21. júli 1939 prvá Slovenská republika.

V európskom kontexte sa názvy republík zväčša odvodzujú od prijatých ústav, ktoré definujú ich charakter. To dáva názov danej republike. Najklasickejší je prípad Francúzskej republiky, ktorá napriek tomu, že postupom času menila nielen svoj charakter, ale aj územie, sa hrdó hlási ku kontinuite a svojej minulosti.

Preto aj naša spoločnosť stojí pred úlohou prihlásiť sa ku kontinuite so svojou predchodkyňou v rokoch 1939 – 1945, samozrejme, len k samotnému faktu štátnosti, a nie k charakteru režimu, ktorý vtedy vládol. Jasné oddelenie samotného faktu štátnosti od jeho charakteru umožní, že sa aj do našej historiografie zaviedie adekvátna odborná terminológia, ktorá v maximálnej miere zohľadní odborné, a nie ideologické či politické argumenty.

Od autonómie Slovenskej krajiny po vznik Slovenského štátu

(od 6. októbra 1938 do 14. marca 1939)

14. marec 1939 je dátumom, ktorý stále rozdeľuje slovenskú spoločnosť. Napriek tomu, že od tejto udalosti uplynulo už veľa rokov, slovenská spoločnosť je rozdelená pri vnímaní a interpretácii tohto dátumu – nesporne jedného z najvýznamnejších v našej histórii.

Vznik Slovenského štátu nebol nijakou náhodnou udalosťou. Korene tohto aktu treba hľadať už v období národného obrodenia, keď si Slováci znovu uvedomili svoju identitu a začali bojovať o správu svojich vecí verejných. Už v štyridsiatych rokoch 19. storočia viackrát vystúpili naši národní dejatelia s požiadavkou hornouhorského Slovenského okolia, čo malo de facto znamenať začiatok novodobého slovenského štátu, i keď len ako súčasť Uhorska. Každému je iste známe, že v čase ťažkej maďarizácie a potierania všetkých nemaďarských národov nemali tieto požiadavky šancu na úspech.

Novú silu nabrali národnoemancipačné snahy slovenského národa až potom, keď sa Slováci vymanili z Uhorska – žalára národov a v Československu v demokratickejších pomeroch vzniklo veľmi silné autonomistické hnutie. To sa po celých dvadsať rokov snažilo o dosiahnutie autonómie Slovenska v rámci federalizovaného Česko-Slovenska. Napriek tejto plne legitímnej požiadavke Slovákov nebola česká politická reprezentácia ochotná splniť ani minimum národných požiadaviek, čo viedlo k častému vyostrova-